

денного сходу. Значна частина поселення знищена кар'єром. Горбкувату кераміку (рис. 2, 11—13) із значною домішкою шамоту зібрано на площі 50×150 м. Зазначене урочище відоме з матеріалів О. О. Попка як пам'ятка часів неоліту та бронзи.

Друге поселення розташоване в урочищі Євкова Гора за 1 км на південний захід від села, на краю надзаплавної тераси, засадженої лісом (берег р. Вздвиг). Пам'ятка руйнується в зв'язку з роботами в кар'єрі. Матеріали зібрано на городищі часів Київської Русі, відкритому О. О. Попком.

5. *Золотинка*. Поселення знаходиться в урочищі Бугри, на високому березі р. Бугри (ліва притока Десни), за 500 м на північний схід від села, вздовж дороги на с. Красне (рис. 1, 11). Площа поселення — 500×100 м. Кераміка товстостінна, глина містить значну домішку шамоту, товстого граніту та каменю-крававику. Колір — від бурого до червоно-коричневого. Є окремі фрагменти, поверхня яких заглажена або погано залощена. Вінця прями, частково із зрізаним назовні краєм або плавно відігнуті назовні. Трапляються уламки товстих (до 1,5 см) глиняних дисків-жаровень. Було знайдено кілька фрагментів кружальної сіролощеної кераміки черняхівського типу та уламок з штрихованою поверхнею (рис. 2, 1—10).

Ще одне селище обстежено за 500 м на південний захід від попереднього на околиці села (біля тваринницької ферми). Кераміка подібна до матеріалу Золотинки I. Пам'ятка знищена під час будівництва ферми.

Розвідка на цій території ще не закінчена. Є підстави твердити, що на середній та нижній течії Десни будуть знайдені численні пам'ятки цього типу.

Н. В. ЮРКОВА, В. П. КОВАЛЕНКО

Позднезарубинецкие поселения на Черниговщине

Резюме

В бассейне р. Десны в результате исследований П. Н. Третьякова, Е. А. Горюнова, А. А. Попко и других ныне известны многочисленные позднезарубинецкие памятники, датируемые второй и третьей четвертью I тысячелетия н. э. В последнее время аналогичные памятники открыты в районе г. Чернигова на участке течения р. Десны от с. Выбли до с. Золотинка. В публикуемой информации приводятся краткие сведения о поселениях и собранных на них материалах.

Л. І. КРУШЕЛЬНИЦЬКА, В. Г. ОПРИСК

Поселення східнопоморсько-мазовецької культури у верхів'ях Західного Бугу

У 1971 р. Західнобузька археологічна експедиція досліджувала багатопланове поселення поблизу с. Ромош Сокальського району Львівської області. Пам'ятка розташована на першій надзаплавній терасі правого берега р. Західний Буг (урочище Звіринець I). На території площею 252 м² виявлено різночасні матеріали — початку залізного віку, першої половини I тисячоліття н. е., ранньослов'янські й давньоруські пам'ятки*.

За кількістю знахідок найкраще представлено поселення середини першої половини I тисячоліття н. е. Матеріали цього часу трапля-

* Експедиція Інституту суспільних наук АН УРСР працювала під керівництвом Л. І. Крушельницької.

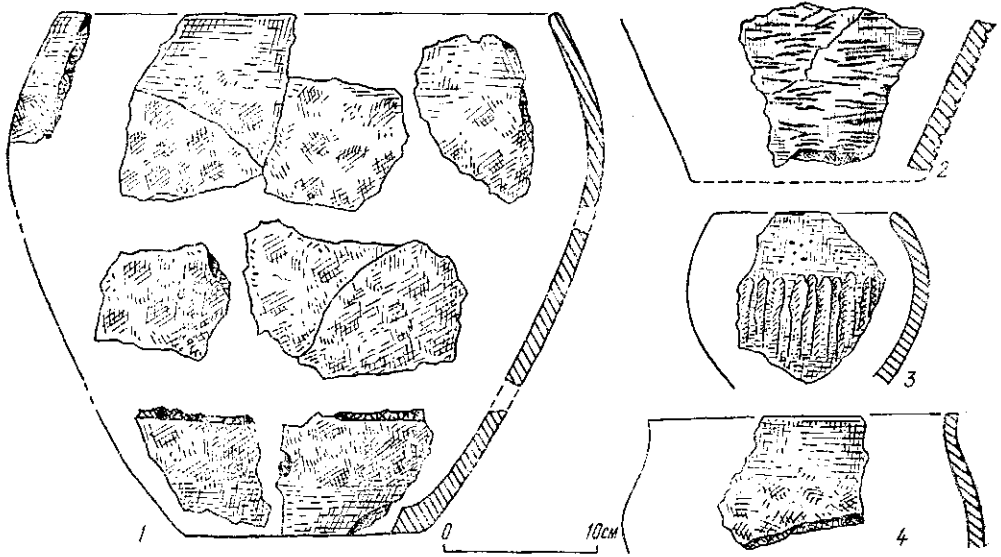

Рис. 1. Кухонна кераміка з поселення поблизу с. Ромош (1—4).

лись на всій площі розкопу, але основне скупчення кераміки і тваринних кісток зосереджено в заповненні великої споруди з заглибленою основою. Вопа виступала на глибині 0,3 м від сучасної поверхні у вигляді темної плями неправильної чотирикутної форми (44 м²). Найбільше знахідок виявлено біля долівки, на глибині 0,5—0,6 м, і в двох неглибоких ямах, що перерізали споруду. Перша яма неправильної трикутної форми (12 м²) була розташована глибше від споруди на 0,2 м, друга овальна на (1,5×1,8×0,4 м).

Вся кераміка, за винятком одного уламка (вінець піфоса), ліпна і складається з кухонної та столової. Перша становить 67% щодо всіх зафіксованих тут посудин. До неї належать яйцеподібні горщики з плоским дном і вінцями зі зрізаними до середини краями. Висота посудин приблизно дорівнює ширині бочка. Діаметр вінця дещо менший. У нижній частині горщик має форму зрізаного конуса, тому діаметр дна порівняно невеликий (рис. 1, 1, 2). У тісті є домішки дрібної жорстви, піску, кварцу, шамоту. Поверхня чорно-сірого або темно-бурого кольору, біля вінця і денця переважно лощена, по середині тулуба спеціально ошершавлена. В цій групі виділяються: невелика яйцеподібна посудина, лощена у верхній частині і з вертикальними канелюрами у нижній, що залишились від загладження поверхні пальцями (рис. 1, 3); горщики з подібною поверхнею та вертикально сформованими або легко відігнутими назовні вінцями (рис. 1, 4; 2, 1); посудина з уступом на переході плічок у бочок (рис. 2, 2). Вінця деяких виробів цього типу хвилясті (рис. 2, 3).

Яйцеподібні шорсткі горщики з вінцями, загнутими до середини, мають аналогії серед кераміки таких культур Східної Європи, як пшеворська, черняхівська, а також у керамічному комплексі типу Дитиничі — Тришин¹. Ці вироби найбільш характерні для Західної Волині в

¹ T. Liana. Chronologia miedzianej kultury przeworskiej we wczesnym okresie gzymskim. — WA, t. XXXV, z. 4. Warszawa, 1970, табл. II, 14, 2f; В. Д. Баран. Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю. Київ, 1972, с. 35; Ю. В. Кухаренко. Могильник Брест—Тришин. — КСИА АН УРСР, вип. 100. М., рис. 39, 5; В. Д. Баран. До питання про ліпну кераміку подів поховань черняхівського типу у межириччі Дністра і Західного Бугу. — МДАПВ, вип. 3. Київ, 1961, с. 81—82.

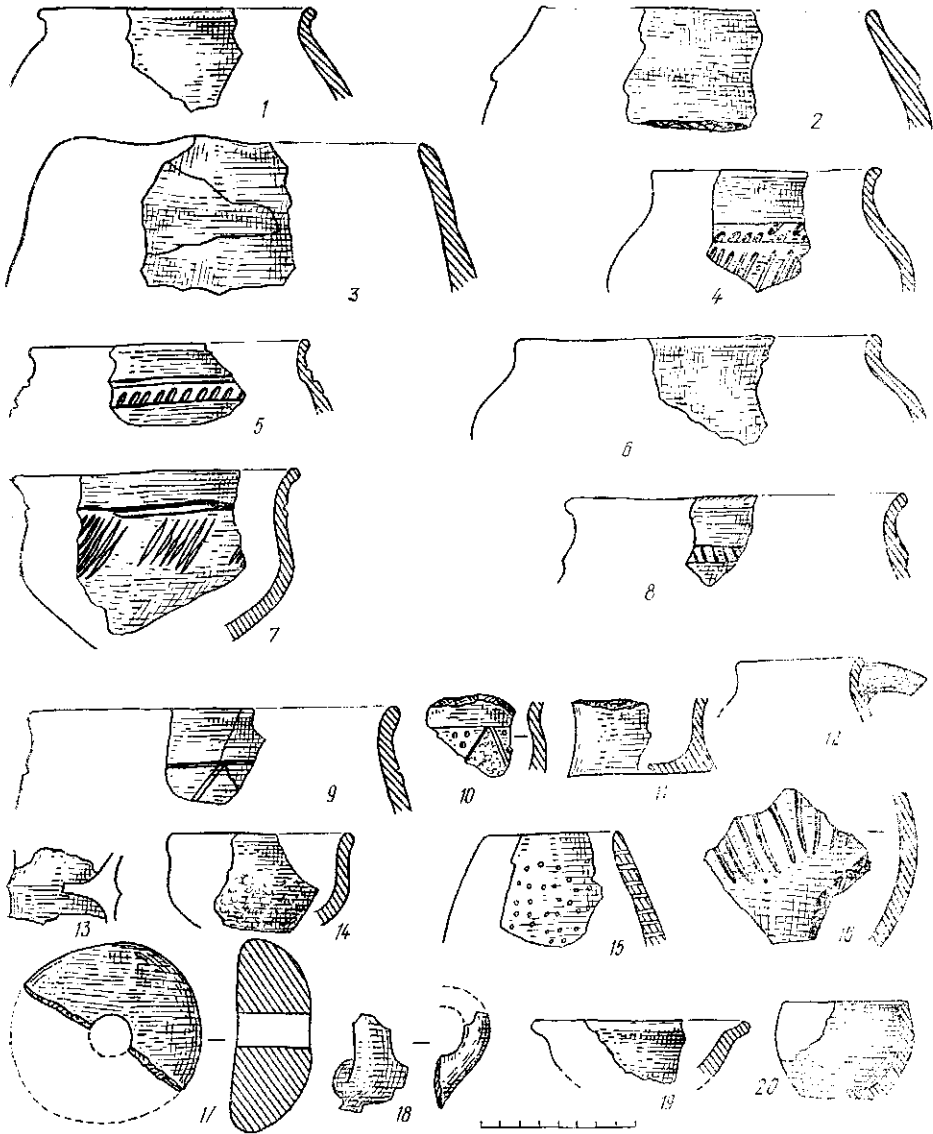

Рис. 2. Кераміка з поселення поблизу с. Ромош (1—20).

першій половині I тисячоліття н. с. Ромоські горщики відрізняються від однотипних черняхівських тим, що поверхня їх має сліди лошіння або спеціального ошершавлення. Крім того, в черняхівських пам'ятках яйцеподібні екземпляри трапляються відносно рідше. Від посуду пшеворської і східнопоморсько-мазовської культур² горщики з Ромоша практично не відрізняються.

Столовий посуд представлений біконічними чорнолощеними горщиками. На основі наявних фрагментів можна припустити, що їх висота і діаметр дна були помітно меншими від найбільшого діаметра бочка та вінця. Тому за формою вони наближаються до мископодібних ваз. Вінці відігнуті назовні, шийка дещо звужена, біконічний перелом досить виразний, розміщений на середині висоти посудини. Кера-

² За даними Єжи Пиргала про склад кераміки з поселень східнопоморсько-мазовської культури.

міка цього типу має варіанти: а) висока і майже вертикальна шийка (рис. 2, 4); б) слабо відігнуті вінця і широкий тулуб (рис. 2, 5); в) вертикальний, трохи потовщений край (рис. 2, 6).

Багато біконічних ваз орнаментовано здебільшого нанесеними на плічка однією або кількома горизонтальними канелюрами, від яких опускаються ряди навскісних рисок (рис. 2, 7). Інколи між двома такими канелюрами є короткі вертикальні заглиблення у формі круглих або еліпсоподібних ямок (рис. 2, 4). Трапляється орнамент у вигляді горизонтального валика з косими насічками по ребру (рис. 2, 8). Цікавою прикрасою є зигзагоподібна лінія або ряд трикутників, що розділяють верхню лощену частину й нижню шорстку. Інколи на площу трикутників нанесено дрібні ямки (рис. 2, 9, 10).

До цього типу кераміки найбільше аналогій як за формою, так і орнаментом можна знайти в східнопоморсько-мазовецькій культурі та керамічних комплексах пам'яток типу Дитиничі—Трішин. Так, у культурі Нижнього Повіслення трапляються подібні до ромоських горщики з обтічним переломом і відігнутими назовні вінцями та посуд з високою шийкою і деяким потовщенням по краю вінець³. Спільні риси обох культур простежуються і в орнаменті. Шорстка і гладка частини поверхні, відділені рядом трикутників, косі насічки опускаються від паралельних горизонтальних канелюр⁴.

Типологічне порівняння матеріалів з Ромоша і культурних комплексів типу Дитиничі і Брест—Трішин дає таку картину: в Трішинському могильнику виявлено велику кількість шорстких кулястих горщиків і біконічних ваз⁵, що відповідає першій і другій групам кераміки поселення в Ромоші. Біконічний посуд близький до кераміки з Дитиничів⁶, хоча й відрізняється за деякими ознаками. В Дитиничах і Трішині тісто містить меншу кількість неорганічних домішок, внаслідок чого кераміка з цих могильників має поверхню іншого кольору, тоді як в глині ромоського посуду відсутні сліди органічних домішок, характерних для дитиницького посуду. Біконічні посудини з Ромоша не мають, за винятком одного екземпляра, маленьких або «сліпих» вушок, типових для виробів з Дитиничів. Крім того, на поселенні не виявлено гончарної кераміки. Але, визначаючи культурну приналежність ромоської пам'ятки, слід враховувати, що це поселення, а не могильник, як у Дитиничах і Трішині. Це також зумовлює певну відмінність між ними.

Крім згаданих двох основних типів кераміки, в Ромоші є посуд на високій порожнистій ніжці (рис. 2, 11, 13), мисочки з півкруглим тулубом і відігнутими вінцями (рис. 2, 14), друшляки з густо розміщеними отворами, за формою схожі до банкоподібних горщиків (рис. 2, 15), і маленькі банкоподібні кубки з плоским дном. Майже всі ці форми мають аналогії в кераміці східнопоморсько-мазовецької культури⁷.

Разом з керамічним матеріалом на поселенні виявлено трипластинчастий гребінь з півкруглою спинкою і бронзову двочленну підв'язну фібулу (рис. 3). Аналогічні гребені були поширені на території Центральної і Східної Європи в другій чверті I тисячоліття н. е., а фібули— в III—IV ст. н. е. За цими даними поселення в Ромоші можна датувати III—IV ст. н. е.

Отже, культурний комплекс досліджуваної пам'ятки найближчий до східнопоморсько-мазовецької культури, яка представлена на нашій

³ R. Scindler. Besiedlungsgeschichte der Goten und Gepiden in unterem Weichselraum auf Grund der Tengefäße. Leipzig, 1940, с. 5, 7, 9, 10.

⁴ Там же, рис. 16, 22, 26.

⁵ Ю. В. Кухаренко. Могильник Брест—Трішин.— КСИА АН СССР, вип. 100. М., с. 98.

⁶ М. Ю. Смішко, І. К. Свешніков. Могильник III—IV ст. н. е. у с. Дитиничі.— МДАПВ, вип. 3, табл. 2, 1, 2; рис. 3, 12.

⁷ R. Scindler. Вказ. праця, табл. 1, с. 49, рис. 13, 6; с. 71, рис. 4, 7, 9; табл. 1, 2; 3, 3.

території могильниками в Дитиничах та Брест—Трішині. Таким чином, поселення має входити до волинської групи цієї культури. Разом з тим деякі його риси характерні й для інших синхронних культур Східної і Центральної Європи, зокрема для пшеворської.

Якщо погодитися з дослідниками, які вважають східногерманські племена носіями культури Нижнього Повіслення, то їм могло належати

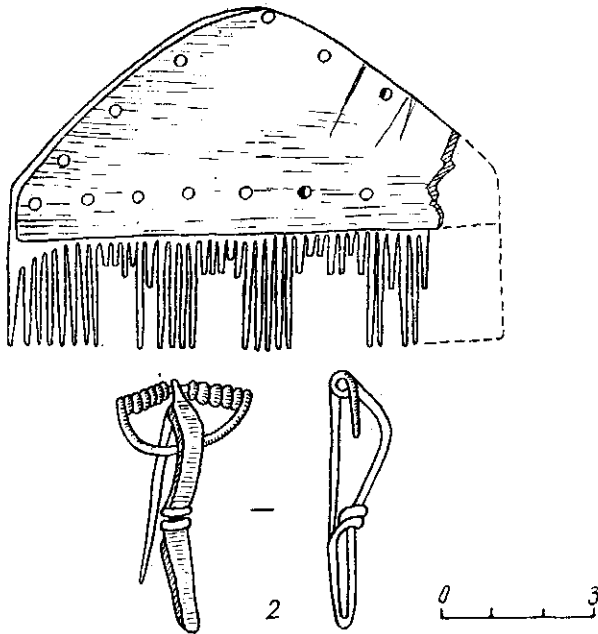

Рис. 3. Кістяний гребінь (1) і бронзова фібула (2) з поселення в Ромоші.

й поселення в Ромоші. Це узгоджується і з розміщенням пам'ятки на Західному Бугу, на шляху, по якому, за писемними джерелами, просувались на південний схід гото-гепідські племена Нижнього Повіслення. Вони рухалися, мабуть, повільно, бо численні знахідки кераміки і кісток великої рогатої худоби на поселенні свідчать про його тривале існування. Але, досліджуючи гото-гепідську пам'ятку у верхів'ях Західного Бугу, слід врахувати також, що поруч існувало поселення черняхівської культури (с. Ромош, урочище Звіринець II)⁸. Ще дві черняхівські пам'ятки розташовані за кілька кілометрів на південь (с. Свитазів того ж району) і на схід (с. Заставне Волинської області)⁹. Ці дані, як і дослідження, проведені раніше, підтверджують, що на Західній Волині в середині першої половини I тисячоліття н. е. жило в основному місцеве черняхівське населення. З ним співіснували пам'ятки типу Ромош, які належали, очевидно, племенам, що просувались з Повіслянської Прибалтики в напрямку до Північного Причорномор'я.

⁸ Л. Крушельницькая, М. Долинская. Исследования Западнубугской экспедиции. — АО 1971. М., 1972, с. 367.

⁹ Л. И. Крушельницькая. Работы Западнубугской экспедиции. — АО 1970. М., 1971, с. 241. Матеріали зібрані розвідкою експедиції 1972 р.

Поселение восточнопоморско-мазовецкой культуры в верховьях Западного Буга

Резюме

В статье рассматривается проблема культурной принадлежности поселения III—IV в. н. э. у с. Ромош Львовской области, исследованного в 1971 г. Западнобугской экспедицией ИОН АН УССР (Львов). Материалы этого оригинального памятника наиболее близки к восточнопоморско-мазовецкой культуре (на Западной Волини нашла свое проявление в памятниках типа Дитиничи, Брест—Тришини), но вместе с тем имеют некоторые черты, характерные для других синхронных культур Центральной и Восточной Европы, в частности для пшеворской.

Западная Волинь в середине первой половины I тысячелетия н. э. была заселена в основном местным черняховским населением. Памятник в Ромоше принадлежал, по-видимому, пришлым племенам, продвигавшимся из Повислянской Прибалтики к Северному Причерноморью.

Е. О. СИМОНОВИЧ

Про кераміку черняхівського типу в Криму

Питання про появу предметів черняхівського типу в Криму має принципове значення. Такого роду знахідки свідчать про зв'язки місцевих лісостепових і степових племен з пізньоантичним населенням Криму. Це безпосередньо стосується спірної проблеми про час проникнення в Крим слов'ян або готів, їх культурних зв'язків і впливів. Існують думки, що черняхівська культура належала слов'янам або готському союзу племен. Визнання черняхівської культури як результату діяльності етнічно змішаного населення не змінює суті справи, оскільки, як показує єдність культури в світлі новітніх археологічних досліджень, перевага віддається альтернативному розв'язанню проблеми.

Час осідання слов'ян, а також готів в Криму розглядався з різних точок зору¹. Писемні джерела недостатньо висвітлюють періоди як слов'янської, так і готської історії в першій половині I тисячоліття н. е., особливо областей Північного Причорномор'я. Лише на основі пізніших свідчень Прокопія Кесарійського про країну Дорі, що локалізується неточно, висловлюються припущення, що готи проникли в Крим у пізньоантичний час². Щодо слов'ян, то про них свідчать лише археологічні дані. Не можна залишити поза увагою питання про традиційні торговельні зв'язки стародавнього подніпровського населення з кримськими містами³. Принаймні знахідки речей черняхівського типу в Криму, в першу чергу кераміки, зараз потребують обліку.

Поява в Криму в пізньоримську епоху підв'язних арбалетних фібул, кістяних багаточасткових гребінців, аналогічних знахідкам на чер-

¹ В. И. Равдоникас. Пещерные города Крыма и готская проблема в связи со стадийным развитием Северного Причерноморья. — ИГАИМК, вып. 1—8. т. XII. Л., 1932, с. 5—106; А. П. Смирнов. К вопросу о славянах в Крыму. — ВДИ, № 3, 1953, с. 32—45; Е. В. Веймарн. Крым в начале Великого переселения народов. Доклад на отделе археологии Крыма ИА АН УССР, май 1968; В. П. Петров. Письменные источники о гуннах, астах и готах в Причерноморье. — КСИА АН СССР, вып. 121, 1970, с. 67—73; О. И. Домбровский. Крепость в Горзувитах. Симферополь, 1972, с. 17—20; А. А. Васильев. Готы в Крыму. — ИРАИМК, вып. 1. Л., 1921, с. 265 и сл.; А. А. Vasiliiev. The Goths in the Crimea. Cambridge Massachusetts, 1936; T. Lewicki. Zagadnienie gotów na Krimie. Przegląd Zachodni, 1956; № 5/6, s. 77—79; G. Karlson. Goten, die im Osten bleiben. — Studia Gotica Stockholm, 1970, s. 165—179.

² Прокопий. О постройках. — ВДИ, № 4. М., 1939, с. 249.

³ А. Т. Брайчевська. Деякі археологічні дані про торгівлю древніх слов'ян з кримськими містами. — Археологія, т. X. Київ, 1957, с. 111—121; В. В. Кропоткин. Экономические связи Восточной Европы в I тысячелетии нашей эры. М., 1967, с. 108—114.